

CAPITOLUL I

ORGANIZAREA POLITICĂ ȘI INSTITUȚII JURIDICE LA GETO-DACI

1. Primele atestări

Cele mai vechi dovezi ale existenței și activității omului în spațiul carpato-danubian datează din Epoca Paleoliticului (a pietrei cioplite), aproximativ cu 50.000 de ani î.H. Ele sunt puse în evidență de bogatele descoperiri arheologice de la Bugiulești (județul Vâlcea), Valea Dârjarului (lângă Slatina), Peștera de la Ohaba Ponor și Peștera Cioarei de la Boroșteni (județul Gorj). Cei mai îndepărtați strămoși ai omului trăiau în cete și își asigurau hrana prin vânătoare, pescuit și cules. Trecerea de la Paleolitic la Neolitic (piatra șlefuită) marchează structurarea cetei primitive și constituirea ginților, care reprezentau grupuri umane în care descendența era urmărită pe linie maternă (ginta matrilineară). Ca formă de organizare, ginta matrilineară reprezenta o uniune cu caracter personal, și nu teritorial, în fruntea ei aflându-se femeia cea mai în vârstă.

Mai multe ginți matriliare se grupau în fratrii (2-4 ginți), iar mai multe fratrii formau un trib.

Se produce specializarea triburilor: unele devin crescătoare de animale, altele cultivatează pământul. Apariția ceramicii, în jurul anului 6000 î.H., este dovedită de remarcabilele descoperiri arheologice de la Cucuteni, precum și de obiectele din lut specifice culturii Hamangia, careia îi aparțin „gânditorul” și perechea lui (descoperite lângă Cernavodă, în locul numit Dealul Sofia).

O extraordinară descoperire arheologică s-a realizat în anul 1961 la Tărtăria (localitate din comuna Săliște, județul Alba), unde au fost identificate 3 tăblițe de lut ars, 26 de figurine de teracotă și 3 figurine de alabastru. Tăblițele de lut, cu un diametru de 6,5 cm, conțin o scriere pictografică, fiind mai vechi cu cel puțin un mileniu decât cele descoperite în Sumer, ce sunt datate în anul 3300 î.H.

Un apreciabil număr de specialiști au avansat ideea că aceste tăblițe ar reprezenta dovada indubitabilă că primul alfabet din istorie ar aparține strămoșilor noștri geto-daci. Cercetătorii Europei preistorice¹ afirmă faptul că: „Cele mai vechi urme europene ale unei economii de producție se găsesc în Balcani. Încă de la sfârșitul mileniului al VII-lea, e atestată o economie bazată pe creșterea animalelor (oi, capre, porci, vite) și practicarea cultivării grâului, a orzului și a linteii. În Ungaria meridională, sudul Ucrainei, România, Bulgaria și o parte a Iugoslaviei, se dezvoltă o cultură numită Starčevo-Criș, caracterizată prin existența unor așezări umane permanente sau seminomade existente pe văile râurilor, cu locuințe din lemn acoperite cu argilă”. La cumpăna dintre milenii III și II î.H. se produce pătrunderea în spațiul carpato-danubian a triburilor nomade de indo-europeni, care au impus triburilor sedentare limba, fiind însă asimilați de către acestea din punct de vedere

¹ J. Carpentier, F. Lebrux, *Istoria Europei*, Ed. Humanitas, București, 1997, p. 31.

cultural (expresia acestui proces o regăsim în cultura Monteoru, caracteristică epocii bronzului).

Utilizarea pe scară largă a bronzului a făcut posibilă realizarea unui însemnat progres economic, dar și în planul organizării și consolidării triburilor. Triburile din epoca bronzului încep să se organizeze militar: așezările sunt fortificate, se construiesc mici cetăți, iar războinicii ocupă un loc mai important în comunitățile umane. Bărbatul devine figura centrală, astfel că ginta patrilineară (patriarhatul) se impune în realitatea acelor timpuri.

În cadrul tribului, familia patriarhală ajunge celula economică principală a societății, având un lot propriu din pământul comun și în proprietate privată produsele muncii, unelte de muncă și vite.

Familia patriarhală reunea zeci de indivizi și era condusă de bărbatul cel mai bătrân, ajutat de femeia cea mai în vârstă. Mai multe familii patriarhale formau ginta patriarhală, care era condusă de șeful celei mai vechi familii, copiii celorlalte familii alcătuiau sfatul ginții, iar adunarea generală a ginții cuprindea toți membrii ginții respective.

Mai multe ginți patriarhale alcătuiau fratria patriarhală, care se îngrijea de organizarea reuniunilor ginților, rezolva conflictele apărute între ginți, asigură practicarea cultului comun și organiza armata care lupta sub un semn (standard) propriu.

Totalitatea fratriilor alcătuiau tribul patriarhal, conducătorul acestuia fiind cel mai bătrân și experimentat șef de gintă. Celelalte căpetenii alcătuiau sfatul tribului, lor alăturându-li-se liderii religioși.

Sistemul penal aplicat în cadrul comunităților patriarhale se baza pe legea talionului, cel judecat fiind supus oprobriului public și obligat să se sinucidă sau să abandoneze comunitatea.

Relațiile dintre triburi devin relații de confruntare, conflictuale, odată cu trecerea la Epoca Fierului, care marchează desprinderea treptată a aristocrației militare (o pătură socială înstărită), care acaparează funcțiile de conducere și dobândește drept ocupație principală purtarea războaielor pentru cucerirea de noi teritorii și bogății.

Pe teritoriul României, civilizația fierului se dezvoltă începând cu secolul al XI-lea î.H., purtătorii acestei civilizații fiind triburile tracice, de origine indo-europeană. Ramura nordică a blocului tracic au constituit-o **geto-dacii**, cele două denumiri, folosite de greci și de romani, desemnând același popor.

Din punct de vedere politic, geto-dacii erau împărțiți în mai multe triburi, amplasate pe teritorii distincte. Cea mai veche mențiune cu caracter istoric despre geți aparține „părintelui istoriei”, Herodot, care relatează expediția împăratului Persiei, Darius, împotriva sciților (aproximativ 514 î.H.). Numindu-i „*cei mai viteji și cei mai dreپți dintre traci*”, Herodot menționează faptul că geții se cred nemuritori (ei admit nemurirea sufletului, care, după moartea pământeană, merge la divinitatea lor, Zamolxis).

În această perioadă, teritoriile populate de geto-daci intră în sfera de interes a lumii grecești, fiind declanșată o veritabilă acțiune de colonizare a bazinului Pontului Euxin (Marea Ospitalieră), prin cele 90 de colonii întemeiate pe parcursul a trei secole. Cele mai puternice și reprezentative colonii au fost Histria, Tomis, Callatis, fapt care a favorizat, în timp, dezvoltarea unor puternice schimburi economice între greci și geto-daci.

Populația grecească stabilită în colonii a exercitat o evidentă influență asupra autohtonilor, cunoscută fiind civilizația net superioară a celor care întemeiaseră puternicele cetăți Atena și Sparta.

Este de menționat perioada lui Pericle (450-430 î.H.), când Atena devine centrul intelectual și artistic al Greciei. Pe Acropole, Panteonul și Sanctuarul zeiței Athena atestă puterea cetății în care Eschil, Sofocle și Euripide participă la nașterea teatrului tragic, iar Protagoras creează școala de filozofie, continuată de Socrate.

În cursul secolului al IV-lea, o nouă putere se afirmă în Balcani: regatul Macedoniei. Venirea pe tron a lui Filip al II-lea, în anul 359 î.H., deschide o perioadă de maximă înflorire a acestei țări, care ocupă rapid întreaga Grecie. Gloria regatului se desăvârșește începând cu anul 336 î.H., când Alexandru cel Mare creează unul dintre cele mai mari imperii din istorie. Înaintea angajării sale în marea campanie din Asia, Alexandru cel Mare a organizat (anul 335 î.H.) o expediție la nord de Dunăre în scopul asigurării securității graniței de nord a regatului său față de amenințarea geților. Mărturiile scrise lăsate de Ptolemeu al lui Lagos, martor ocular al expediției, precum și informațiile furnizate ulterior de către istoricii Strabon și Arrian vin să ne ofere imaginea lumii getice de la Dunăre: triburi numeroase așezate în veritabile cetăți, armată bine organizată, bogăție pusă în evidență de prăzile de război luate de armata lui Alexandru, pământ cultivat cu cereale și o bună organizare a gospodăriilor.

Organizarea triburilor geto-dace evoluează și capătă o notă superioară în plan economic și militar în timpul domniei lui Dromihete, considerat cel dintâi monarh însemnat al geților. Diodor din Sicilia¹ vorbește despre o uniune bine încheiată de triburi aflate în faza democrației militare.

În anul 292 î.H., Lisimah, devenit rege al Macedoniei după moartea lui Alexandru cel Mare, declanșează o puternică ofensivă împotriva regelui Dromihete. Originea acestui conflict trebuie căutată în preocuparea de asigurare a frontierei nordice a imperiului macedonean împotriva expansiunilor întreprinse de geți, precum și în intenția declarată a regelui Dromihete de a trece sub autoritatea sa cetățile grecești de la malul Mării Negre. Luptele purtate s-au finalizat cu victoria geților, care au încheiat o alianță cu Lisimah, consolidată prin căsătoria lui Dromihete cu fiica regelui macedonean. Mai bine de două secole, informațiile despre spațiul stăpânit de geto-daci sunt extrem de sărace, fiind menționate numele regilor Oroles, Rhemaxos și Zalmodegikos.

2. Statul geto-dac

Ascensiunea la putere a regelui Burebista, unificatorul geto-dacilor și întemeietorul statului dac, s-a produs la mijlocul secolului I î.H., pe fondul manifestării următorilor factori:

- creșterea puterii economice, a numărului populației și diferențierea acesteia în clase și grupuri sociale;
- apariția unei personalități marcante, în persoana regelui Burebista, cu excepționale calități politice, militare, diplomatice și organizatorice;
- existența unei conjuncturi externe favorabile, marcată de slăbirea forței vecinilor (celți, iliri și traci), măcinați de conflictele cu romanii;
- politica externă dinamică și agresivă promovată de Burebista, care a fost, înainte de toate, un mare cuceritor.

¹ V. Hanga, Gh. Cronț, I. Floca ș.a., *Istoria dreptului românesc*, vol. I, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, p. 64.

El s-a sprijinit pe o puternică structură politico-militară, care i-a permis să cucerească teritorii vaste. La apogeul expansiunii sale teritoriale, statul lui Burebista se întindea din Carpații Păduroși până în Balcani, de la Dunărea de Mijloc (Slovacia de astăzi) până la Marea Neagră. Timp de 16 ani (60-44 î.H.), Burebista a fost considerat cel dintâi și cel mai mare dintre regii care au domnit peste Tracia, stăpân al ținuturilor din stânga și din dreapta Dunării. Puterea pe care o avea i-a permis să intervină în războiul civil din statul roman, între Cezar și Pompeius. Documentele istorice precizează că cei doi mari conducători, Burebista și Cezar, au fost asasinați în același an (44 î.H.).

Sfârșitul violent al lui Burebista, urmat de destrămarea statului său, a fost expresia reacțiilor tribale împotriva politicii de unificare desfășurate de regele dac. Astfel, în spațiul carpato-dunărean au continuat să existe nuclee ale statului dac, slăbite de lupte și dispute interne, până în anul 87, când Decebal consolidează puterea regatului, aspect probat și de pacea încheiată de acesta cu împăratul roman Domițian.

2.1. Organizarea de stat

Elementele care au definit drumul parcurs de la structurile gentilico-tribale la structura statului dac s-au format pe considerente care au avut la bază: organizarea socială pe baze teritoriale, formarea și consolidarea armatei proprii cu misiuni clar definite față de comunitate și instaurarea unui sistem fiscal.

Burebista a realizat unificarea politică a triburilor de daci, teritoriul rezultat din unificare fiind un teritoriu statal locuit de același popor. Este perioada în care se dezvoltă centrele urbane de proporții mari (*dave*), cu fortificații solide, în care populația nu mai era grupată pe criterii gentilice. În mediul rural, comunitățile sunt organizate după criterii teritoriale, și nu de rudenie.

Teritoriul și populația erau împărțite în unități administrative, cele mai reprezentative ca întindere și putere economică fiind cetățile: în Transilvania (Costești, Blidaru, Pietra Roșie, Căpâlna, Bănița, Surduc), în Moldova (Bâtca Doamnei), în Oltenia (Polovragi și Denița).

Alături de așezările de tip *dava* mai vechi, apar altele noi, la începutul secolului I î.H., în județele Alba, Arad, Argeș, Bacău, Vâlcea. Geograful grec Claudius Ptolemeios, care a trăit în Alexandria pe la mijlocul secolului al II-lea e.n., relatează în „Geografia”, în care utilizează izvoare anterioare cuceririi romane, faptul că în Dacia existau 40 de astfel de orașe, unele dintre acestea fiind atestate încă din epoca lui Burebista sau poate anterior. Este vorba despre Piroboridava (Poiana, jud. Galați), Tamasidava (Răcățău, jud. Bacău), Petrodava (Piatra Neamț, jud. Neamț), Utidava (Târgu Ocna, jud. Bacău), Buridava (Ocnița, jud. Vâlcea).

În această perioadă, apare o clasă socială nouă, a negustorilor, prin intermediul cărora producția de mărfuri va cunoaște o dezvoltare fără precedent.

2.1.1. Organele centrale ale statului

În această perioadă, forma de guvernământ a fost cea monarhică: monarhie în stadiu incipient, foarte apropiată de cea a primilor regi ai Romei.

În fruntea statului se afla **regele**, ajutat de un **vicerege**, ales, de regulă, din rândul clerului. Instituția regalității tinde să devină ereditară, de vreme ce Burebista și Decebal erau fii de regi. La succesiunea tronului puteau veni și frații regelui, precum și marele preot.

Astfel, la moartea lui Scorillo, tronul a revenit fratelui acestuia, pe nume Duras-Diurpaneus, căruia i-a succedat Decebal, despre care istoricii afirmă că ar fi fost fiul lui Scorillo. La moartea lui Burebista tronul i-a revenit lui Deceneu, care era mare preot, cel mai apropiat sfetnic al acestuia.

În timpul vieții lui Burebista, Deceneu nu a fost doar simplul deținător al unei demnități religioase care, de la sine, conferea o mare autoritate, ci a fost el însuși o personalitate excepțională. Deceneu a fost prin excelență un vizionar politic, care, având șansa de a avea un rege ca Burebista, a realizat unirea politică a triburilor geto-dace.

Timp de aproape două secole, monarhia dacică a dobândit o identitate proprie, conferită de următoarele elemente:

- regele dac reprezenta vârful ierarhiei aparatului de stat, provenit din pătura cea mai înstărită a nobilimii, evidențiat de succesele militare dobândite în timp;

- regele dac provenea din rândul personalităților cu preocupări pe linia organizării militare, care au dovedit capacități diplomatice în relațiile cu celelalte triburi geto-dace, capabile să facă față pericolului extern (agresiunilor);

- regele dac exercita și puterea religioasă de unul singur (exemplul lui Deceneu) sau în cuplu cu o altă persoană (exemplul regelui Decebal și al marelui preot Vezeas);

- regele dac deținea monopolul asupra minelor de aur, atribut care îi conferea o mare autoritate și o evidentă stabilitate în planul susținerii financiare a demersurilor sale de conducător suprem.

La nivel central, regele își organiza un **consiliu** format din sfetnici și dregători, recrutați din rândul nobilimii și armatei, care se bucurau de stabilitate și continuitate în exercitarea atribuțiilor lor.

Dregătorii se grupau în două categorii: cei cu atribuții civile și cei cu atribuții militare, situație care pune în evidență organizarea riguroasă a administrației centrale, însărcinată să se ocupe de bunul mers al activităților de cultivare a pământului, creștere a animalelor, exploatarea a minelor, precum și de executarea obligațiilor militare și pregătirea de luptă a armatei.

2.1.2. Organizarea socială

Tarabostes

Nobilii daci se numeau *tarabostes* (sg. taraboste) sau *pileati* (sg. pileatus), denumire care provine de la *pileus* (cușma/boneta) pe care aceștia îl purtau cap ca semn distinctiv. Nobilii daci făceau parte din aparatul de stat, erau războinici de bază din armata dacică, stăpâneau cetăți sau turnuri-locuință, unde pregăteau trupe care să îi apere întâi pe ei și apoi să fie de folos armatei strânse de rege în caz de război. Aveau atribuții administrative, se ocupau cu strângerea taxelor, de coordonarea muncii pe domeniile lor și uneori, atribuții judecătorești. Chiar și în rândul nobilimii exista o ierarhie în funcție de avere, vârstă, rudenie față de rege, experiență militară etc.

Comati

Aceștia erau dacii de rând care formau marea masă a populației dacice. Ei nu aveau voie să poarte acoperământ de cap, sau cel puțin nu aveau voie să poarte pileus. Comati locuiau în sate și se ocupau cu meșteșugurile și cu agricultura, pe lângă celelalte activități necesare ducerii traiului zilnic. O parte dintre aceștia erau mici negustori, atât în cadrul regatului, dar și la sud de Dunăre.

Sclavii

Nu există date despre un sistem sclavagist clasic de tip greco-roman în lumea dacică. Existau cu siguranță sclavi, dar aceștia puteau fi doar sclavi domestici, în proporție mult mai restrânsă decât în lumea mediteraneeană. Aceștia proveneau în primul rând din conflictele interne dintre triburile dacice. O parte erau păstrați ca ostatici sau chiar ca salahori la diverse munci, alții erau vânduți la sud de Dunăre, de unde ajungeau luptători în arene, vâslași pe corăbii, mineri etc.

Femeile care ajungeau în robie erau folosite la munci domestice sau agricole sau ca sclave sexuale. Altă categorie erau sclavii aduși din campaniile purtate în afara granițelor regatului. O parte dintre acești sclavi, mai ales cei proveniți din familii bogate, erau răscumpărați, iar cei care rămâneau contribuiau la îmbogățirea lexicului dacic cu multe cuvinte latine. În funcție de talentele și de pregătirea lor, mai ales dacă știau carte, acești sclavi puteau cu siguranță să ajungă chiar în preajma regilor sau a marilor nobili.

2.1.3. Organizarea militară

Armata a constituit unul dintre elementele esențiale ale statului dac, cel care i-a dat stabilitate, unitate și forță de reacție față de numeroasele agresiuni exercitate asupra Daciei.

Fiind un popor așezat, cu rădăcini puternice în pământul pe care îl ocupa, dacii și-au organizat o armată proprie, care avea misiunea de a purta războaiele.

Oastea lui Burebista se ridica, în momentul mobilizării generale, după datele oferite de Strabo, la 200.000 de oameni. În oștire erau cuprinși toți bărbații apti de luptă, organizați în detașamente conduse de dregători cu atribuții militare. Oastea dacilor era compusă din pedestrași (oameni de rând – *comati*) și călăreți (cei mai mulți dintre ei din categoria nobililor – *tarabostes*).

Potrivit istoricilor, stabilirea caracteristicilor armamentului (combinațiile dintre diferite tipuri de arme) și a specificului artei militare dacice este un segment destul de dificil de reconstituit, dar nu imposibil, având în vedere informațiile oferite de Apolodor din Damasc pe Columna lui Traian.

Armele de ofensivă ale cavaleriei dacice erau reprezentate de spadele lungi drepte sau scurte și drepte, utilizate atât pentru tăiere, cât și pentru împuns; lănci și sulite pentru aruncare și nelipsite arcuri (probabil, purtătorii lor se constituiau în contingente separate ale infanteriei sau cavaleriei). Pentru apărare, foloseau scutul de formă ovală, unii dintre ei fiind acoperiți cu coifuri și armuri (cămași de zale sau segmente din fier și platoșe din piele).

Armele dacilor au fost împărțite în două tipuri principale: ofensive (spada, falxul, pumnalul de luptă – sica, lancea, sulita, toporul, arcul și săgeata) și defensive (scutul, coiful, cămașa de zale și platoșele din piele).

La daci, spadele sunt de două feluri: lungi, de tip celtic, și scurte, de tip gladius. În zona Munților Orăștiei s-au găsit și spade cu mâner lung, folosite cu ambele mâini. Spadele aveau două tășuri și vârfuri ascuțite, cu lățimea lamei în jur de 4-6 cm. Lungimea acestora era, în medie, de 75-95 cm, din care mânerul avea până la 20 cm. Unele dintre ele aveau și canal de scurgere a sângelui. Mai există un tip de spadă dreaptă, cu un singur tăș. Aceasta are lama dreaptă, făcând parte din categoria spadelor scurte (50-55 cm), cu mâner de 10 cm, deci pentru o singură mână.

În antichitate, falxul desemna toate obiectele (seceră, cosor, coasă, cange) de formă și mărimi diferite care aveau în comun tășul pe partea interioară a lamei. Dimensiunile acestora erau între 70 și 100 cm (lungimea lamei), din care 30-40 cm reprezentau mânerul de prindere; lățimea era de la 3 la 5 cm. Datorită folosirii ambelor mâini, avantajul era creșterea puterii de lovitură, fiind o armă de despicare, și nu de împungere. De asemenea, ca avantaj, trebuie menționată și mobilitatea mult mai mare a celui înarmat cu falx față de a oricărui alt tip de luptător.

Despre pumnal, poetul Ovidiu scria că dacul este pregătit în orice moment să producă răni cu pumnalul, armă pe care orice bărbat o poartă la șold. Aceste pumnale sunt de două categorii: cu lama dreaptă și cu lama curbată (sica). Sica se caracterizează prin muchia interioară ascuțită a lamei, fiind ideală pentru lupta de aproape, mai ales în încleștările unde distanța față de inamic este minimă, fiind considerată arma dacică reprezentativă. Avea lama curbată și o secțiune triunghiulară, cu șanț de scurgere a sângelui de-a lungul lamei și motive zoomorfe sau geometrice încrustate pe lamă. Dimensiunile variau între 25 și 35 cm lungime. Având o rază scurtă de acțiune, eficacitatea sa era maximă când era folosită pentru înjunghiere și secționare, fiind mult mai redusă când era vorba de lovire. Pumnalul a fost o armă importantă, la daci cumulând și o serie de elemente distinctive, de natură estetică și simbolică.

Arcul era utilizat în calitate de armă universală: de luptă și de vânătoare. Ca o dovadă a utilizării de către daci a acestei arme sunt numeroasele vârfuri de săgeți descoperite în așezări sau în mormintele de la periferia lumii dacice, dar și unele scene de pe Columnă. Sursele literare mărturisesc că dacii utilizau arcul de tip „scitic”, termen destul de relativ, deoarece asemenea arcuri erau răspândite la multe popoare. Dimensiunile acestor arcuri nu erau prea mari, în stare de tensiune având 60-80 cm.

Despre existența scutului la daci mărturisesc numeroase scene de pe Columnă, metopele de la Adamclisi, precum și multele descoperiri arheologice (părțile metalice ale acestora). Acesta era utilizat atât de nobilimea călare, cât și de pedestrimă. Dacii utilizau cu precădere scuturile ovale, bogat ornamentate; partea de lemn era acoperită cu piele, peste care veneau părțile metalice [umboul (parte centrală a scutului) și banda exterioară].

Stindardul de luptă al dacilor, atât de reprezentativ, era confecționat din metal și avea forma unui balaur cu cap de lup și trup ondulat.

2.1.4. Organizarea religioasă

Întreaga viață socială din Dacia era dominată de religie. Clerul, constituit într-o veritabilă castă, a jucat un rol deosebit de important atât în plan religios, cât și în plan politic.

Marele preot, primul loctiitor al regelui, era, în fapt, conducătorul spiritual al populației. În unele perioade, personalitatea marelui preot se împletea cu cea a regelui, cele două funcții fiind exercitate de o singură persoană, ca de exemplu:

- Deceneu, rege și mare preot al geților începând cu anul 44 î.Hr. după moartea regelui Burebista (atestat de Strabo și Jordanes);
- Comosicus rege și mare preot al geților urmașul lui Deceneu la conducerea unor triburi dacice;
- Scorillo (Coryllus) rege și mare preot al geților urmașul lui Deceneu la conducerea unor triburi dacice;
- Vezinas atestat ca al doilea în rang în statul lui Decebal (atestat de Dio Cassius).

Importanța marelui preot este puternic subliniată de istoricul Iordanes, care afirmă că dacii au avut un rege pe nume Zamolxis, „*de o mare erudiție în filozofie*”. După tradiția culeasă de istoricul Herodot, Zamolxis ar fi fost: „*un sclav din Samos și robul lui Pitagoras, de unde fiind eliberat și adunându-și mari bogății, se întorsese în țara sa. Cum tracii duceau o viață de sărăcie cruntă și erau lipsiți de învățătură, Zamolxis, care cunoscuse felul de viață ionian și moravuri mai alese decât cele din Tracia, ca unul ce trăise printre eleni și mai ales alături de omul cel mai înțelept al Eladei, lângă Pitagoras, a pus să i se clădească o sală de primire unde-i găzduia și-i ospăta pe cetățenii de frunte. În timpul ospetelor îi învăța că, nici el, nici oaspeții lui și nici urmașii acestora, în veac nu vor muri, ci se vor muta într-un loc unde, trăind de-a pururi, vor avea parte de toate bunătățile*”¹.

Potrivit lui Mircea Eliade, ideea centrală a mesajului lui Zamolxis se referă la supraviețuirea sau immortalitatea sufletului; credința dacilor era aceea că nu mor și că cel care piere se duce la Zamolxis.

Platon formulează în scrierile sale concluzia că „Zamolxis este în același timp zeu, rege și terapeut”.

Sunt puse în lumină, astfel, trei expresii principale ale unui sistem religios ale cărui rădăcini se prelungesc până în istoria indo-europenilor:

- a) identificarea sau confuzia între zeu, rege și mare preot;
- b) tendința de a diviniza regii;
- c) importanța marelui preot, a cărei autoritate, în principiu, inferioară celei a regelui, se dovedește câteodată mai mare.

Religia geto-dacilor a fost politeistă, cu accente henoteiste², centrată în jurul zeului important Zamolxis (Salmoxis, Zalmoxis, Zamolxe, Samolxis).

Religia a avut rolul fundamental de a explica originea divină a legilor, a regulilor de comportament impuse de autoritatea statului dac. Marii preoți dețineau și exercitau principalele atribuții judecătorești.

¹ Herodot, *Istoriei*, vol. V, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1961.

² Henoteismul sau enoteismul este o formă de cult intermediară politeismului și monoteismului, în care este venerată în mod special o singură divinitate, fără însă a nega existența altor divinități alături de ea.

3. Dreptul geto-dac

3.1. Legislația

În procesul de formare a statului geto-dac, obiceiurile din epoca democrației militare, care erau convenabile clasei dominante (nobilimea și clerul), au fost preluate și transformate în norme juridice instituite de puterea statală și sancționate corespunzător.

În spațiul carpato-danubiano-pontic își găseau aplicabilitatea obiceiurile împrumutate din dreptul roman și, în cea mai mare parte, vechile obiceiuri ale dacilor. Perioada democrației militare geto-dace „a însemnat o epocă de început în cristalizarea normelor juridice cutumiare”¹. Diodor din Sicilia ne relatează că Zalmoxe afirma că legile pe care el le-a dat geto-dacilor „i-au fost inspirate de zei”. Diodor din Sicilia socotea că referirea la inspirația divină era determinată de credința că mulțimea, „temându-se de puterea celor care au inspirat legile, se vor supune mai cu ușurință”².

În timpul regelui Burebista, cutuma constituia principalul izvor de drept. Ca urmare a concentrării în aceleași mâini a puterii statale și religioase, se constată influența preceptelor religioase în primele norme și instituții juridice.

După constituirea statului geto-dac s-a format și dreptul geto-dac, alcătuit din *norme juridice ce au luat locul vechilor cutume* sau obiceiuri nejuridice din epoca prestatală (perioada democrației militare), în reglementarea relațiilor sociale din societatea geto-dacă.

Dreptul geto-dac s-a format pe trei căi:

- prima cale este aceea a **sancționării unora dintre vechile obiceiuri** ale geto-dacilor, din Epoca Prestatală, în care este vorba despre *obiceiurile care se dovedeau a fi convenabile și utile clasei dominante și despre care se pretindea că sunt expresia unui interes social general*.

- a doua cale este a **instituirii unor obiceiuri noi**, corespunzătoare noilor cerințe economice, sociale, circumscrise organizării de tip politic a societății.

- a treia cale este aceea a **elaborării unui sistem scris**. Pe lângă dreptul nescris sau cutumiar, exprimat în forma obiceiurilor, în statul geto-dac s-a elaborat și un sistem de legi scrise pe care autorii antici le menționează. Strabon și Iordanes afirmă că *Burebista a dat poporului său un set de legi scrise*, conținând porunci ale regelui și despre care Burebista pretindea că i-au fost inspirate de zei. Aceste legi, conform lui Iordanes, s-ar fi transmis din generație în generație până în vremea sa (până în sec. VI î.Hr.).

În mod deliberat, Burebista a recurs la autoritatea religiei pentru a se face ascultat de către popor și *pentru a dubla autoritatea de stat cu cea religioasă*, în asigurarea respectării legilor pe care le-a promulgat. Autorii antici spun că regii daci întrețineau în conștiința poporului teama de zei, cei care transmiteau poruncile.

Legile scrise purtau pecetea regelui și a marelui preot. Subliniem faptul că legislația elaborată în această perioadă a avut un caracter dinamic, ea reflectând preocupările autorității statale și religioase de a reglementa riguros toate domeniile vieții economice, sociale și politice.

¹ V. Hanga, *Istoria dreptului românesc*, Ed. Academiei, București, 1987, p. 54.

² V. Hanga, *op. cit.*, p. 54.

Instituțiile dreptului geto-dac nu ne-au parvenit pe cale directă, dar unele dintre ele au putut fi reconstituite în mod indirect pe baza izvoarelor istorice care conțin referiri la aceste instituții de drept și totodată pe baza urmelor pe care acesta le-au lăsat în fizionomia unor instituții din sistemele de drept ale epocilor ulterioare.

3.2. Instituțiile juridice

În ordinea apariției lor, izvoarele dreptului dacic au fost cutuma și legile, care reglementau principalele instituții juridice.

Instituția proprietății se consolidează în perioada extinderii relațiilor sclavagiste, când se constituie marea proprietate privată. Izvoarele istorice atestă existența unor mari proprietăți de pământ, exploatarea intensă a minelor de aur, argint și sare, creșterea vitelor și exploatarea pădurilor.

Marii proprietari erau tarabostes. Criton, medicul grec care l-a însoțit pe Traian în Dacia, menționează faptul că Decebal i-a însărcinat pe marii nobili cu apărarea cetăților și supravegherea bunului mers al agriculturii și exploatarea minelor.

Alături de proprietatea privată, care cuprindea stăpânirea asupra pământului, sclavilor și vitelor, dacii au cunoscut și proprietatea colectivă a obștii teritoriale. Pământul obștii era împărțit în loturi ce se atribuiau în folosință individuală fiecărei familii pe termen de un an. În anul următor, loturile de pământ erau redistribuite în cadrul obștii, prin sistemul tragerii la sorți.

Instituția familiei, la geto-daci, poate fi mai ușor de cunoscut, date fiind numeroasele referiri și detalii pe care le găsim în scrierile lui Herodot, Horațiu, Solinus și Ovidius.

În perioada prestatală, familia geto-dacă era poligamă: fiecare dac avea mai multe neveste, fiind considerată o cinste căsătoria cu mai multe femei.

Pe măsura dezvoltării diferențierilor sociale și a consolidării proprietății private, familia devine monogamă, din nevoia ca bunurile de care dispunea bărbatul să se poată transmite prin moștenire unei anumite clase de succesori. Familia geto-dacă era patrilineară; soția locuia la bărbat, descendența se stabilea după tată, iar copiii rămâneau în familia acestuia chiar și după moartea mamei, fiind îngrijiți de către mama vitregă.

Căsătoria se încheia prin cumpărarea femeii de către bărbat de la părinții acesteia. Fetele erau fie scoase la licitație publică, fie vândute. Prețul varia în funcție de frumusețea și cinstea fetei, iar în cazul în care aceste atribute lipseau, bărbații erau cumpărați de fete.

Femeia venea uneori în căsătorie cu bunuri pe care dacii le numeau zestre, în vederea susținerii sarcinilor matrimoniale, semn al dezvoltării proprietății private. Totuși, Horațiu precizează, făcând referire la fidelitatea femeii, că principala ei zestre nu constă în bunuri, ci în virtute. Starea de inferioritate a femeii este confirmată de către Ovidius, care face trimiteri la muncile grele la care erau supuse femeile, precum și la aplicarea pedepsei cu moartea femeilor vinovate de adulter.

În materia obligațiilor și contractelor, semnalăm existența normelor juridice specifice intenselor activități comerciale ce se desfășurau pe teritoriul Daciei, care presupuneau o circulație monetară semnificativă.

Dezvoltarea economică înfloritoare a societății geto-dace în perioada de formare a statului presupune existența unor norme corespunzătoare și în materia obligațiilor. Dovada

unui comerț din ce în ce mai activ în aceste regiuni o constituie circulația vie a denarului roman, republican sau imperial, monedă universală în acea vreme, care înlătură din circulație vechea monedă de factură elenistică.

Este neîndoielnic faptul că asemenea condiții economice, care favorizau tranzacțiile comerciale, presupun să fi existat norme juridice corespunzătoare, care să asigure încheierea și eficiența lor.

Este cunoscut faptul că jurământul era folosit în anumite situații, el legându-l pe cel care îl presta sub aspect civil și sacru, cum este cazul soldaților, care, înainte de a porni la război, jurau că nu se vor întoarce la lăcașurile părintești decât după ce vor ucide pe dușmani.

Dreptul penal și procedura de judecată

Bazele normelor de drept penal geto-dac au fost puse, asemenea celorlalte norme juridice, în perioada de formare a statului centralizat și independent, acestea fiind menite să sancționeze pe cei care se împotriveau noii ordini politice instaurate.

Dreptul penal geto-dac cuprindea norme aspre, alături de regulile gentilice care au continuat să se mențină și după formarea statului, cum ar fi, spre exemplu, răzbunarea sângelui.

Printre infracțiunile mai aspru pedepsite se numără încălcarea interdicțiilor religioase, socotite sacrilegii, precum și consumul de vin sau carne, interzis de cler.

Este menționat ca regulă de drept „duelul judiciar”, folosit în caz de recăsătorire a văduvelor, în care cei care doreau să le ia de soție chemau în luptă sufletul soțului decedat.

În statul geto-dac, ca urmare a împletirii activității de stat cu cea religioasă, procedura soluționării conflictelor era încredințată preoților. Este neîndoielnic însă faptul că, în calitatea lor de șefi ai statului, regii geto-daci îndeplineau și funcția de judecători supremi.

CAPITOLUL II

ORGANIZAREA DE STAT ȘI DREPTUL ÎN DACIA – PROVINCIE ROMANĂ

1. Constituirea și organizarea provinciei Dacia

1.1. Organizarea politică

Cu toate că romanii au cucerit aproape întregul teritoriu locuit de daci, numai o parte a acestuia a fost inclusă în provincia Dacia. Granițele provinciei erau: la Apus, de la confluența Tisei cu Dunărea până la confluența Mureșului cu Tisa; la Nord, de la râul Mureș, în amonte, până la Deva, de unde granița urca prin Apuseni, pe linia Someșului, până la pasul Oituz. Granița de Est și Sud-Est era reprezentată de versantul transilvan al Carpaților Meridionali, cobora pe valea Oltului, până la Dunăre. La Sud, provincia avea drept graniță fluviul Dunărea, de la confluența cu Oltul până la confluența cu Tisa.

Noii stăpânitori, urmărind să-și consolideze poziția aici, au colonizat această provincie cu elemente romane sau romanizate aduse din tot Imperiul Roman. Unii coloniști au venit din provinciile răsăritene, alții erau originari din Illyricum și Moesia, din Sudul Dunării, iar alții, din părțile apusene ale Imperiului Roman. Din Italia au venit puțini, deoarece acolo lipsa populației se făcea destul de mult resimțită. După cucerire, geto-dacii au continuat să formeze populația majoritară, deși mulți au fost luați în sclavie sau au pierit în lupte.

Datorită poziției sale geostrategice, un veritabil bastion în mijlocul lumii barbare, Dacia a fost transformată în provincie imperială, administrată de împărat prin împuternicit special numit *Legatus Augusti Pro Praetore*.

Organizarea administrativă a Daciei ca provincie romană s-a făcut printr-o **lege (constitutio) promulgată de Traian în anul 107**. Această lege a provinciei (*lex provinciae*) a stabilit hotarele, forma de organizare și conducere, organizarea militară pentru apărarea teritoriului, valoarea totală a impozitelor pe care noua provincie trebuia să le verse tezaurului imperial de la Roma.

În această etapă, până la moartea împăratului Traian (în anul 117), provincia era condusă de un **gubernator**, un mandatar al împăratului, al cărui mandat era de cel puțin trei ani și de cel mult cinci ani. Guvernatorul avea puteri depline în domeniile administrativ, militar și judecătoresc, el fiind investit cu *imperium* (puterea dată de împărat).

Câtă vreme a trăit împăratul Traian a fost liniște la hotarele Daciei. Triburile migratoare și dacii liberi din Miazănoapte cunoșteau puterea împăratului și nu au cutezat a ataca provincia Dacia. După moartea lui Traian (la 11 august 117) se produce o dublă năvălire: dinspre Apus atacau iazigii, iar dinspre Răsărit roxolanii.

În anul 119, în timpul domniei lui Hadrian, Dacia a fost scindată, din punct de vedere administrativ, în două părți:

– Dacia Superior, cuprinzând partea dinspre Miazănoapte (Transilvania și Banatul), cu capitala la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, condusă de un *Legatus Augusti Pro Praetore*, din ordinul senatorial;

– Dacia Inferior (Oltenia și sudul Transilvaniei), cu capitala la Drobeta (Turnu Severin), întinzându-se spre Miazăzi, guvernată, la început, de un *praefectus* și, apoi, de un *procurator*.

Este stabilit faptul că guvernatorul Daciei Superior a avut un rang mai înalt decât procuratorul din Dacia Inferior și a fost considerat ca adevăratul guvernator al provinciei Dacia, aceasta cu atât mai mult cu cât el îndeplinea și funcția de comandant al Legiunii a XIII-a Gemina.

În jurul anului 124, împăratul Hadrian decide o nouă împărțire a provinciei, prin crearea a **trei regiuni**:

- Dacia Malvensis (Banatul și Oltenia), cu capitala la Malva – Celei;
- Dacia Apulensis (sudul și centrul Transilvaniei), cu capitala la Apulum – Alba Iulia;
- Dacia Porolissensis (nordul Transilvaniei), cu capitala la Napoca – Cluj-Napoca și, apoi, la Porolissum-Moigrad.

Este de menționat faptul că teritoriile Munteniei și sudul Moldovei formau o provincie distinctă numită Moesia Inferioară, iar Dobrogea era integrată provinciei Scythia Minor (Sciția Mică).

În urma acestor reorganizări teritoriale, împăratul Marc Aureliu a reușit, vremelnic, să asigure o conducere unitară a celor trei Dacii, care se aflau sub autoritatea unui singur guvernator (al Daciei Apulensis), cu depline competențe administrative, militare și judecătorești. Titulatura guvernatorului era: *Legatus Augusti Pro Praetore, trium Daciarum*. El era ajutat, în îndeplinirea atribuțiilor speciale, de *Concilium Trium Daciarum*, în fapt, o adunare provincială alcătuită din reprezentanți ai orașelor, care funcționa ca organ consultativ, convocată o dată pe an la sediul din Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa.

Atribuțiile acestei adunări vizau următoarele: susținerea intereselor orașelor și provinciilor față de administrația imperială; formularea plângerilor către împărat împotriva abuzurilor dregătorilor; întreținerea cultului imperial; menținerea unității provinciilor; eliberarea de sclavi; acordarea cetățeniei.

1.2. Organizarea administrativă

A. Organele administrației centrale

Guvernatorului provinciei îi erau acordate atribuții de ordin politic, judecătoresc și administrativ. El avea, după împărat, cea mai mare competență (*imperium maius*) asupra tuturor locuitorilor din provincie. Guvernatorul avea și *jus edicendi*, adică dreptul de a redacta și promulga edicte. Competența sa jurisdicțională era identică aceleia pe care o aveau consuli, pretorii, prefectul orașului și pretorul Romei, putând, totodată, să dispună măsurile corespunzătoare.

Alături de guvernatorul provinciei, un rol însemnat în organizarea centrală de stat aparținea Adunării provinciale (*concilium provinciae*), organism care apăra interesele păturii dominante. Numele ei complet era „Adunarea provincială a celor trei Dacii” (*concilium provinciae Daciarum trium*). Această adunare avea în grija sa cultul împăratului, fiind condusă de preotul provinciei, numit preot al altarului lui Augustus sau „cel care poartă coroana celor trei Dacii”. Adunarea provincială mai avea și alte atribuții: ridica monumente sau statui în cinstea celor care se remarcaseră prin fapte de onoare, aducea mulțumiri guvernatorului, la încheierea mandatului, pentru modul cum a administrat provincia.

B. Organizarea orașelor și satelor

Pe teritoriul provinciei Dacia, ca, de altfel, pe întreg teritoriul Imperiului Roman, au existat așezări umane de două tipuri: orașenești (colonii și municipii) și rurale (pagi, vici și canabe).

Coloniile, locuite de cetățeni romani, erau puternice centre de romanizare, amplasate în mijlocul populației autohtone tocmai pentru a exercita influența necesară asupra acesteia. Cetățenii coloniilor se bucurau de toate drepturile publice și private prevăzute de dreptul roman: ei aveau beneficiul lui *jus suffragi* (dreptul de a alege înalții demnitari) și *jus honorum* (dreptul de a fi aleși în demnități publice). De exemplu, Sarmizegetusa (Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa), Drobeta, Napoca, Potaisa (Turda).

O categorie specială de colonii erau cele considerate ca făcând parte din Italia, cetățenii acestora bucurându-se de *jus italicum*, care conferă privilegiul de a avea teren în proprietate și de a nu plăti impozitul funciar (pe pământ) și capitația (impozitul personal). Cea dintâi colonie a fost Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa, construită pe o suprafață de 32 de hectare și cu o populație de 15.000-20.000 de locuitori. Aici a fost sediul permanent al administrației provinciei, fiind, practic, capitala provinciei Dacia.

Municipiile erau localități urbane cu drepturi și privilegii mai puține decât coloniile. Locuitorii lor aveau un statut juridic intermediar între peregrini și coloniști. De exemplu, Porolissum, Tibiscum, Ampelum.

În colonii și municipii, cetățenii erau împărțiți în *curii* sau *triburi*.

Coloniile și municipiile erau conduse de către un **Consiliu municipal** alcătuit din 20 de consilieri sau *decurioni*. Membrii Consiliului erau aleși în limita locurilor vacante, de către magistrații municipali superiori, dintre persoanele care exercitaseră anterior o magistratură în orașul respectiv. Consiliul emitea hotărâri obligatorii pentru toate organele municipale de conducere, alături de magistrații orașenești.

Conform legilor municipale, decurionii aveau, în principal, atribuții administrative: se îngrijeau de încasarea contribuțiilor impuse orașului de autoritățile imperiale și de perceperea la timp a impozitelor ordinare; supravegheau îndeplinirea lucrărilor edilitare; stabileau prestațiile ce urmau a fi făcute de cetățeni; controlau gestiunea financiară a orașului etc. La acestea se adăugau atribuții religioase (reglementarea zilelor de sărbătoare), diplomatice (trimitere de soli pe cheltuiala cetății) sau militare. Cu timpul, din cauza slăbirii administrației imperiului, sarcinile și obligațiile decurionilor au devenit tot mai mari, excesive chiar, astfel că, spre sfârșitul dominației romane, această funcție era percepută ca o pedeapsă. Aceasta pentru că decurionii răspundeau cu averile lor de strângerea impozitelor, pe care trebuiau să le garanteze.

Magistrații municipali erau aleși pentru un mandat de un an și trebuiau să îndeplinească anumite condiții de vârstă, de avere și de origine socială. Acești magistrați aveau, în special, atribuții judecătorești, motiv pentru care erau denumiți și „cei care împart dreptatea” (*jus dicere*). Pe lângă jurisdicția contencioasă, magistrații municipali îndeplineau și o jurisdicție grațioasă, elaborând acte pentru eliberarea sclavilor, emancipări sau numiri de tutori. Magistrații municipali nu se bucurau de *imperium*, astfel că nu puteau aplica amenzi sau luarea de gaj a bunurilor din patrimoniul cetățenilor. În subordinea magistraților se aflau diferiți funcționari de rang inferior: lictori, aprozi, scribi, arhivari, crainici etc.

Administrația orașelor mai cuprindea și pe ***aedili*** și ***questori***. ***Aedili*** aveau ca principală atribuțiune întreținerea drumurilor și canalelor, arendarea băilor publice, înhumarea

persoanelor decedate, organizau jocuri publice pentru cetățeni și exercitau poliția piețelor. **Questorii** erau persoane însărcinate cu încasarea efectivă a taxelor și impozitelor.

Satele erau locuite, în mare parte, de populația autohtonă. De regulă, mai multe sate erau, din punct de vedere militar și economic, grupate în jurul unui centru, formând un organism administrativ autonom, foarte apropiat de un municipiu, numit **territorium**. Acest organism autonom era condus de un **consiliu**, alcătuit din reprezentanții satelor respective. Puterea supremă o deținea comandantul militar al garnizoanei din localitatea considerată reședința teritoriului.

Satele erau clasificate în: *pagi* (satele dependente de colonii); *vici* (localități rurale, care, prin evoluție, puteau deveni, ulterior, municipii); *canabe* (așezări formate lângă coloniile romane locuite de negustori, meșteșugari, bancheri și auxiliarii trupelor romane).

În aceste forme de organizare locală (colonii, municipii și sate), viața economică din provincia Dacia a continuat, în linii mari, viața economică a Daciei lui Burebista și Decebal.

Ocupațiile de bază ale populației au rămas tot agricultura și creșterea vitelor. Romanii au acordat o importanță deosebită minelor din Dacia, în special minelor de aur. Toate minele de aur se aflau în stăpânirea absolută a împăratului, care a desemnat un funcționar superior însărcinat cu exploatarea lor, numit *procurator auroriarum*. Acesta avea în subordine un corp de funcționari (contabili, casieri, arhivari, supraveghetori), recrutați din rândul libertilor, adică din foștii sclavi ai împăratului, eliberați. În Munții Apuseni erau funcționale 8 centre de exploatare a aurului, la Rodna se exploata argintul, iar în foarte multe localități au fost deschise mine de sare, fier, aramă, marmură, calcar și păcură.

1.3. Organizarea fiscală

Organizarea financiară a Daciei era asemănătoare cu aceea a celorlalte provincii romane. Fiecare provincie dispunea de un **administrator financiar numit procurator**, însărcinat cu strângerea impozitelor și supravegherea cheltuielilor. El avea în subordine un aparat administrativ format din contabili, registratori și tabulari, numiți din categoria socială a libertilor imperiali.

Pentru stabilirea cuantumului și a felului impozitelor, împăratul Traian a dispus efectuarea recensămintelor populației și proprietarilor la un interval de cinci ani.

Impozitele care se percepeau în Dacia erau de două feluri: **impozite directe** și **impozite indirecte**.

A. Impozitele directe

Capitația era impozitul personal pe cap de locuitor, pe care îl plăteau toți locuitorii provinciei, indiferent dacă erau sau nu cetățeni. Negustorii plăteau un impozit special, numit *aurum negotiatorum*, introdus de împăratul Sever Alexandru.

Censul sau impozitul funciar era taxa percepută de administrația romană asupra pământului. Trebuia plătit de toți cei care aveau un lot de pământ, cu excepția veteranilor care participaseră la războaiele dacice și care au fost împrăprietăriți, bucurându-se, astfel, de *jus italicum*. Dările funciare grevau toate terenurile particulare și acest fapt se explică prin ideea că, asupra pământului din provincie, cetățeanul proprietar avea numai un drept de folosință sau de posesie, proprietatea deplină aparținând statului roman.

Stabilirea impozitului funciar se făcea în baza unei declarații a proprietarului, în care acesta era obligat să precizeze valoarea economică a fondului și fertilitatea solului. Valoarea acestui impozit varia după natura terenului (ogor, pășune, pădure) și reprezenta 1% din valoarea sa. Cetățile care se bucurau de *jus italicum* (Sarmizegetusa, Apulum, Potaissa, Napoca) nu plăteau impozitul funciar, deoarece terenurile lor erau, printr-o ficțiune, socotite ca făcând parte din teritoriul roman și, în consecință, neimpozabile.

B. Impozitele indirecte reprezentau cea mai importantă sursă de venit pentru vistieria Imperiului Roman.

Din această categorie făceau parte: impozitul pe moșteniri, în valoare de 5% din valoarea moștenirii; impozitul pe eliberarea sclavilor, în quantum de 5% din valoarea sclavului, era plătit chiar de sclavul eliberat. Vânzarea de sclavi era impozitată cu o taxă de 4% din prețul sclavului vândut, iar pentru celelalte vânzări de mărfuri se percepea o taxă de 1% din costul produselor.

Impozitele directe erau folosite de administrația provinciilor pentru acoperirea cheltuielilor curente necesare bunei gospodării a localităților, salarizării funcționarilor administrativi și constituirii unei rezerve. Disponibilul rezultat era vărsat fiscoșului imperial de la Roma, împreună cu impozitele indirecte.

Venituri importante rezultau din încasarea taxelor vamale (*portoria*), cea mai cunoscută fiind taxa de 2,5% pentru circulația mărfurilor și a persoanelor, încasată de un serviciu special, amplasat la punctele vamale, numite *stationes*. Acestea erau înființate atât în interiorul provinciei, în locurile obligatorii de trecere (întrări în orașe sau poduri), cât și la granițele provinciei.

Existau și dările care se plăteau pentru pășunat și pentru exploatarea sării, denumite **monopoluri**. Salinele erau concesionate unor mari arendași, care aveau, în același timp, și dreptul de exploatare a pășunilor. De aceea, în documentele vremii, calitatea de arendaș al pășunilor și salinelor apare ca formând o unitate fiscală de sine stătătoare. O asemenea concesiune implica, adesea, și dreptul de vânzare a sării.

Minele de fier erau concesionate, asemenea salinelor, arendașilor. Minele de aur formau proprietatea împăratului, de exploatarea lor îngrijindu-se un *procurator aurarium*, ajutat de un corp întreg de slujbași: contabili (*tabularii*), casieri, arhivari, supraveghetori.

Pentru problemele financiare, fiecare dintre cele trei Dacii avea un procurator al ei. Aceștia erau ajutați la îndeplinirea sarcinilor ce le reveneau de funcționari inferiori. Monețele care circulau în Dacia erau: cele de aur – *aureus* (7,80 grame); cele de argint – *denarius* (3,4 grame) și *quinarius* (1,7 grame); cele de aramă galbenă – *sestertius* (27,20 grame) – și cele de aramă roșie – *as* (13,44 grame). Un aureus valora 100 de sesterti.

Ca în alte provincii, locuitorii din Dacia erau obligați să presteze o serie de munci și servicii.

1.4. Organizarea militară

Pentru cucerirea Daciei au fost angrenate nouă legiuni, zece detașamente de cavalerie (*alae*), treizeci și cinci de detașamente de infanterie (*cohortes*), la care s-au adăugat cohortele pretoriene care l-au însoțit pe împărat, trupele neregulate și marinarii celor două flote de pe Dunăre.

După ce Dacia a fost transformată în provincie romană, cea mai mare parte a acestor trupe a fost retrasă, dintre legiuni fiind păstrate doar Legiunea a XIII-a Gemina, cu reședința în Apulum, și Legiunea I Adiutrix. Mai târziu, la Potaissa a fost încartiruită Legiunea a V-a Macedonica. Fiecare legiune romană număra 6.000 de soldați.

Pe lângă aceste legiuni, au mai activat temporar în Dacia și detașamente din alte legiuni: IV Flavia, VII Claudia, XI Claudia, X Gemina și XXII Primigenia. Comandantul unei legiuni era un *legatus*, iar după împăratul Gallienus, un *praefectus legionis*. Legații erau numiți dintre membrii ordinului senatorial, iar prefecții dintre militarii de profesie.

Comandanții legiunilor erau ajutați de ofițeri care răspundeau de disciplina militară și de capacitatea de acțiune a legiunii. Totodată, aveau dreptul de a-i pedepsi pe soldații care se făceau vinovați de diferite abateri. Un rol important în viața militară a Daciei îl aveau prefecții taberelor, însărcinați cu serviciul de garnizoană. Așezarea, întreținerea și organizarea lagărelor intrau în atribuțiile lor; din acest motiv, erau aleși după un lung serviciu militar, dintre cei mai pricepuți soldați.

Alături de trupele aduse pe teritoriul provinciei Dacia în momentul cuceririi, au fost create și formațiuni militare dacice: Ala I Ulpia Dacorum, Cohorta II Augusta Dacorum, Cohorta III Dacorum etc.

Toate categoriile de trupe staționate în provincia Dacia alcătuiau armata regulată, comandamentul superior fiind asigurat fie de legatul imperial, fie de guvernatorii provinciali. În caz de război, armatele celor trei provincii erau sub o singură comandă a legatului cu rang superior. Soldații romani staționați în Dacia proveneau din diferite părți ale Imperiului Roman: britani, dalmați, panoni etc.

Alături de trupele armate, apărarea provinciei era asigurată prin trei feluri de lucrări militare: valuri, castre și castele. Descoperirile arheologice ne înfățișează o vastă rețea de valuri, castre și castele, existente pe întregul teritoriu al Daciei Romane.

2. Dreptul în Dacia romană

2.1. Izvoarele dreptului

Așa cum era firesc, odată cu instalarea deplină a stăpânirii romane în Dacia, alături de dreptul autohton nescris, s-a introdus și dreptul roman scris. Autoritățile romane, instalate puternic în Dacia, au hotărât ca **obiceiul (cutuma) local să se aplice numai în măsura în care nu contravenea principiilor generale ale dreptului roman.**

În prima fază a stăpânirii romane au fost aplicate atât obiceiurile populației autohtone, cât și dispozițiile dreptului roman. Treptat, s-a produs fenomenul de întrepătrundere și de influențare reciprocă; a luat naștere, astfel, un sistem de drept nou, dreptul daco-roman, cu o configurație nouă, originală.

O importanță deosebită a avut-o Constituția lui Caracalla (*Constitutio Antoniniana*), din anul 212, prin care s-a acordat drept de cetățenie peregrinilor.

O problemă deosebit de importantă este de a se ști care au fost efectele edictului lui Caracalla asupra acestei categorii de locuitori liberi ai provinciei Dacia. Au primit aceștia, după promulgarea edictului, în bloc, cetățenia romană?

Textul edictului, păstrat într-un papirus destul de greu de descifrat, arată că s-a acordat cetățenia romană tuturor peregrinilor din Imperiu, cu excepția dediticilor. După unele cercetări, mai noi, rezultă că excepția nu se referă la dediticii propriu-ziși, ci la peregrinii care nu trăiau organizați într-o așezare municipală. Cu alte cuvinte, ar fi fost excluși de la beneficiul legii peregrinii din așezările rurale.

Faptul că această Constituție nu a însemnat o largă ocrotire a dreptului de cetățenie pentru peregrini ne-o dovedește faptul că, după promulgarea edictului, un număr mare de peregrini a continuat să existe în Imperiul roman. Așa se explică de ce instituția *pretorului peregrin*, însărcinat, la Roma, cu judecarea pricinilor dintre romani și peregrini, nu a dispărut, ci și-a continuat nestingherit activitatea. Este motivul pentru care, și după anul 212, diplomele militare acordau celor eliberați de la oaste dreptul de cetățenie romană, iar în secolul al III-lea e.n. au loc încă naturalizări de peregrini în Iliria sau Egipt. De asemenea, explică de ce, în vremea împăratului Constantin, în secolul al IV-lea e.n., în *Gallia* se constată încă existența peregrinilor.

Este foarte probabil ca textul edictului să fi cuprins și alte excepții, alături de cea privind dediticii, dar, papirusul fiind deteriorat, doar acestea ne sunt cunoscute.

În categoria izvoarelor dreptului sunt incluse *Lex Iulia*, precum și opiniile juriștilor care au devenit norme obligatorii.

2.2. Statutul juridic al persoanelor

Colonizarea masivă a Daciei cu populație adusă din celelalte provincii ale Imperiului Roman și sistemul de organizare impus au condus la producerea unei accentuate stratificări sociale, la rupturi clare între clasele și categoriile sociale, fiecare dintre acestea având un regim juridic bine reglementat.

Înainte de promulgarea edictului lui Caracalla, locuitorii liberi din Dacia romană erau împărțiți în trei categorii: cetățeni romani, latini și peregrini.

A. Cetățenii romani alcătuiau clasa socială stăpânitoare, formată din membrii autorității civile și militare instalate pe teritoriul Daciei. Locuiau, în marea lor majoritate, în orașe (colonii și municipii). Acestora li se adaugă coloniștii aduși din alte regiuni și provincii ale Imperiului Roman. Coloniștii se deosebeau de cetățenii romani prin faptul că nu dețineau, în materie imobiliară, o adevărată proprietate romană, cu excepția situației în care pământul coloniei respective căpătase *jus italicum*.

Cetățenii romani erau proprietari de terenuri și sclavi, arendași ai vămilelor, pășunilor, minelor și salinelor; ei se bucurau de toate drepturile politice și civile.

Astfel, cetățenii romani beneficiau de drepturi de a încheia acte juridice în formă romană (*jus commercii*), dreptul de a face parte din legiunile romane (*jus militiae*), dreptul de a încheia o căsătorie în formă romană (*jus conubii*), dreptul de a alege reprezentanți în funcții publice (*jus suffragii*), dreptul de a candida la o magistratură și de a fi ales (*jus honorum*).

B. A doua categorie socială, cu drepturi limitate, e reprezentată de **cetățenii latini**: oameni liberi, aduși în Dacia din alte provincii ale Imperiului Roman. Aceștia ocupau o poziție intermediară, între cetățeni și peregrini. Ei au fost așezați în municipii și sate, fiind considerați, din punct de vedere juridic, inferiori cetățenilor romani.

Beneficiau de dreptul latin, având, în același timp, drepturile patrimoniale ale românilor: *jus commercii*, dar nu și *jus conubii*.

Dacă municipiile în care locuiau latinii erau ridicate la rangul de colonii, locuitorii lor deveneau cetățeni romani prin naturalizare.

C. Peregrinii reprezintă a treia categorie socială, aceștia formând marea masă a populației libere. Situația juridică a acestora era reglementată prin legea de organizare a provinciei (*lex provinciae*) și prin edictele guvernatorilor. Precum cetățenii romani, peregrinii puteau deține sclavi.

Peregrinii erau împărțiți în două categorii:

a) peregrinii obișnuiți – autohtonii ale căror localități (cetăți) nu au fost desființate din punct de vedere politic, ei putând să își exercite drepturile politice în interiorul cetăților. Lor li se aplica dreptul dac în relațiile dintre aceștia, dar, în raporturile cu cetățenii romani, peregrinii obișnuiți se supuneau lui *jus gentium*. Erau proprietari de pământ, de ateliere meșteșugărești, comercianți, vameși. Puteau deveni cetățeni romani fie ca o recompensă pentru serviciile aduse statului roman, fie prin naturalizare individuală sau colectivă;

b) peregrinii dediticii erau locuitorii cetăților distruse de romani, cei care au opus rezistență cuceritorilor, străinii stabiliți în Dacia în vremea războaielor marcomanice. Ei aveau drepturi limitate: puteau încheia între ei acte juridice potrivit cutumelor locale, iar în raporturile lor cu cetățenii romani erau aplicabile normele juridice specifice dreptului ginților (*jus gentium*). Acești peregrini nu aveau dreptul să devină cetățeni romani.

D. Sclavii erau persoanele provenite din rândul populației autohtone și populației aduse în această calitate din celelalte provincii ale imperiului. Era categoria socială cea mai dezavantajată; sclavii nu aveau capacitate juridică și nu se bucurau de dreptul de proprietate. Dacia romană nu a cunoscut sclavagismul clasic aplicabil în Roma. În Dacia romană sclavii erau folosiți de către stăpânii lor în treburile casnice gospodărești, la muncile agricole și exploatarea minelor.

Sclavii statului, aduși din alte provincii, erau folosiți în diferite activități ce se desfășurau în birourile funcționarilor administrativi, vamali, din domeniul exploatarea minelor (aceștia erau știutori de carte).

E. Alături de persoanele fizice, dreptul roman cunoștea și **persoanele juridice**, care puteau avea drepturi și obligații, fiind înzestrate cu personalitate juridică. Persoanele juridice existente în Dacia romană erau **grupările teritoriale** sau **territorium** (coloniile, municipiile, satele) și **colegiile**.

Territorium, fiind un organism autonom, era condus de un **consiliu** alcătuit din reprezentanții satelor, în care puterea supremă o deținea comandantul militar al garnizoanei din localitatea considerată reședința teritoriului.

Colegiile erau organizate și funcționau în baza legii *Iulia de collegiis*, care prevedea că acestea se pot constitui numai în baza unei aprobări și se desființează atunci când scopul inițial nu mai poate fi îndeplinit.

Istoricii afirmă faptul că „*una din instituțiile sociale cele mai bine cunoscute ale Daciei sunt colegiile. Se înțelege prin acest termen asociații făcute de persoane având aceeași meserie sau același loc de origine etnică sau aceeași religie, în scop de ajutor reciproc la*

*nevoie, de asigurarea cultului și de petrecere în comun. Ele corespund cu corporațiile și cu cluburile din epoca modernă*¹.

În Dacia romană au existat următoarele colegii: colegiul centonarilor de la Apulum (al croitorilor și țesătorilor de stofe groase); trei colegii din Sarmizegetusa, Drobeta și Apulum specializate în prelucrarea fierului; colegiul negustorilor din provincia Apulum; colegiul aurarilor și al arendașilor minelor de aur; colegiul corăbierilor (luntrașilor).

Existau, de asemenea, un număr important de colegii organizate pe criterii etnice (spre exemplu, colegiile asianilor – ale persoanelor provenite din Asia).

Din punct de vedere organizatoric, un colegiu trebuia să aibă un număr minim de membri care să plătească o cotizație lunară. Colegiul era condus de un consiliu de decurioni, care alegeau un *magister* și un *comagister* (un președinte și un vicepreședinte). Președintele (*magister*) era obligat să depună drept garanție o importantă sumă de bani. Aceste colegii dispuneau de un avocat (apărător), aveau în proprietate clădiri și terenuri și beneficiau de steaguri și embleme speciale.

Din cotizațiile plătite de membri se acordau ajutoare în caz de boală sau de deces ori se achita contravaloarea unor mese festive, ospete.

2.3. Statutul juridic al familiei

Cetățenii romani stabiliți în Dacia puteau întemeia o familie potrivit normelor dreptului roman, în virtutea lui *jus conubii*.

Peregrinii nu se bucurau de *jus conubii*, aceștia nu puteau încheia o căsătorie legală între ei potrivit dreptului roman; era permisă căsătoria între ei potrivit normelor (obiceiurilor) locale. Dacă viitorii soți erau peregrini dediticii, căsătoria era reglementată de *jus gentium* (dreptul popoarelor).

Atunci când un cetățean roman se căsătorea cu o peregrină care beneficia de *jus conubii*, căsătoria era declarată legală (potrivit dreptului roman), iar copiii care urmau a se naște intrau sub puterea lui *pater familias*. În situația în care peregrina nu beneficia de *jus conubii*, căsătoria ei cu un cetățean roman era ilegală, iar copiii urmau regimul juridic al mamei, devenind peregrini.

În cazul în care un cetățean roman se căsătorea cu o peregrină, crezând în mod eronat că aceasta este cetățean roman, soția dobânda cetățenie romană, iar copiii care urmau a se naște intrau sub puterea lui *pater familias*.

Nu puteau încheia căsătorii legale sclavii (conviețuirea sclavilor era considerată concubinaj).

Celelalte instituții ale dreptului familiei: curatela, tutela și adopțiunea erau organizate și reglementate de normele juridice ale dreptului roman, cu particularitățile specifice dreptului provinciei.

Strâns legat de statutul familiei este regimul juridic al succesiunii. În Dacia Romană erau cunoscute atât moștenirea legală, cât și moștenirea testamentară.

¹ C.C. Giurescu, D.C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Ed. Albatros, București, 1975, pp. 120-123.

2.4. Regimul juridic al proprietății

A. Proprietatea statului roman (*ager publicus*) era considerată proprietatea supremă și se exercita asupra pământurilor cucerite de armata romană.

În baza acestui principiu suprem al dreptului roman, imediat după instaurarea dominației împăratului Traian, s-a trecut, în mod riguros, la măsurarea și cadastrarea pământurilor cucerite în Dacia, în scopul repartizării lor celor îndreptățiți.

Veteranii și cetățenii romani au primit în proprietate terenuri fertile, pășuni și păduri; militarii din cadrul legiunilor romane au primit terenuri necesare unei existențe normale, ele aflându-se sub jurisdicția comandanților militari. Statul roman a trecut în proprietatea împăratului toate exploatarea miniere.

B. Proprietatea provincială. Pământul Daciei care nu a fost trecut în proprietatea statului roman a rămas în continuare în proprietatea locuitorilor. Aceștia exercitau asupra lotului de pământ posesiunea și uzufructul, cu alte cuvinte, o stăpânire reală, cunoscută în doctrina juridică modernă sub denumirea de proprietate provincială. La moartea proprietarului, pământul trecea asupra urmașilor. În timpul vieții proprietarului, acesta putea să transmită posesiunea prin acte specifice dreptului ginților.

C. Proprietatea quiritară (romană). Dreptul de proprietate quiritară se putea exercita numai de către cetățenii romani și numai asupra acelor suprafețe de pământ care dispuneau de *jus italicum*.

Jus italicum reprezintă un drept special, în virtutea căruia pământurile aparținând unor colonii din provinciile romane era asimilat cu cel din Italia. Potrivit dreptului roman, cetățenii romani din Dacia puteau deveni proprietarii unor asemenea categorii de terenuri.

D. Proprietatea peregrină se referea la dreptul de proprietate ce era recunoscut peregrinilor asupra altor bunuri decât pământul. Dată fiind dezvoltarea meșteșugurilor și comerțului în care erau angrenați atât cetățenii romani, cât și peregrinii, au fost create proceduri juridice speciale pentru aceștia din urmă. Lor li s-a acordat dreptul la acțiunea în revendicare, introducerea acțiunii în caz de furt sau de pagubă cauzată pe nedrept.

2.5. Regimul juridic al obligațiilor și contractelor

Materia obligațiilor și contractelor cunoaște, în această perioadă, o reglementare amănunțită, determinată de puternica dezvoltare a producției de mărfuri, a schimburilor comerciale, activităților meșteșugărești, de exploatare a minelor, de transport etc.

În asemenea condiții, au crescut rolul și importanța contractelor și ale obligațiilor contractuale, care au fost supuse unui regim juridic special, rezultat din preluarea unor elemente din dreptul civil roman, dreptul ginților și dreptul autohton.

În materia obligațiilor și contractelor operează, așadar, norme juridice elaborate special, care reflectă influența dreptului autohton asupra dreptului roman, mai ales în privința înlăturării formalismului din actele juridice și a generalizării principiului bunei-credințe (al încrederii reciproce între părți).

Forma, elementele și efectele contractelor de vânzare, de împrumut, de locațiune și de asociere reflectă caracterul special al dreptului aplicat în Dacia Romană.

Cea mai cuprinzătoare imagine cu privire la dreptul aplicat în Dacia Romană ne-o oferă **tăblițele cerate de la Roșia Montană**, documente epigrafice de o excepțională